

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ГОЦУЛЯК Ярослав В'ячеславович

**Митний контроль та митне оформлення товарів, що
переміщуються громадянами через митний кордон /
Customs Control and Customs Clearance of Goods
Moved by Citizens Across the Customs Border**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма – Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФМСм-21
Я. В. Гоцуляк

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Є. П. Бондаренко

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТОВАРІВ.....	6
1.1. Поняття та сутність митного контролю та митного оформлення	6
1.2. Законодавчі норми регулювання митного контролю та митного оформлення товарів в Україні	16
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТОВАРІВ, ЩО ПЕРЕМІЩУЮТЬСЯ ГРОМАДЯНАМИ	27
2.1. Аналіз особливостей та процедур перетину кордону громадянами	27
2.2. Норми та відповідальність громадян за порушення митного законодавства	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ .	46
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Актуальність теми. Впродовж останніх десяти років, стали очевидними значні темпи збільшення міжнародного пасажиропотоку, що натепер вилилося у важливий стратегічний напрям для транскордонної співпраці та для зміцнення взаємозв'язків між країнами. Це заслуговує на подальший розвиток та підтримку на рівні держави. Розширення пасажиропотоку зумовлює збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, а також сприяє зростанню рівня зайнятості серед населення прикордонних регіонів, що має позитивний вплив на їх загальний життєвий рівень. Водночас, зростають ризики потрапляння контрабанди через митний кордон, а також незаконного вивезення з країни предметів, що мають цінність з точки зору природної та культурної спадщини. Враховуючи ці обставини, надзвичайно важливим стає впровадження ефективної митної політики на рівні держави, що передбачає обов'язкове виконання відповідних функцій службовими особами, серед яких особливе значення належить митному контролю. Відповідно до визначення МКУ, митний контроль представляє собою сукупність заходів, які впроваджуються для забезпечення дотримання норм, законів та інших нормативно-правових актів у галузі державної митної справи, а також міжнародних договорів України, ратифікованих у порядку, встановленому законодавством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами оцінки особливостей митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами через митний кордон займалися ряд науковців, серед яких варто відмітити: Н. Авраменко, О. Гребельник, Т. Дорошенко, Л. Кийда, І. Кузев, Б. Кузняк, Г. Назарова, П. Пашко, Л. Сарана, І. Сисоліна, А. Тертична та інші.

Враховуючи важливий вклад згаданих авторів, важливо зауважити, що стрімкий розвиток митного законодавства вимагає здійснення оперативного та всебічного аналізу митних формальностей. Значна кількість теоретичних

питань, що стосуються митного контролю за переміщенням товарів та особистих речей пасажирів, залишаються невивченими на належному рівні.

Метою дослідження є розкриття теоретичних та практичних особливостей митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами через митний кордон.

Об'єктом дослідження є процес митного контролю та митного оформлення товарів.

Предметом дослідження є практичні рекомендації щодо вирішення актуальних проблем митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами через митний кордон, а також вдосконалення митного контролю відповідно до норм ЄС.

Відповідно до мети дослідження передбачається виконання наступних завдань:

- охарактеризувати поняття та сутність митного контролю та митного оформлення;
- дослідити законодавчі норми регулювання митного контролю та митного оформлення товарів в Україні;
- здійснити аналіз особливостей та процедур перетину кордону громадянами;
- визначити норми та відповідальність громадян за порушення митного законодавства;
- охарактеризувати напрямки вдосконалення митного контролю України та їх інтеграцію з європейськими стандартами.

Для досягнення мети та вирішення основних завдань дослідження застосовувалися наступні методи: індукції та дедукції (охарактеризовано поняття та сутність митного контролю та митного оформлення, а також досліджено законодавчі норми їх регулювання), методу порівняльного аналізу (здійснено аналіз особливостей та процедур перетину кордону громадянами; визначено норми та відповідальність громадян за порушення митного законодавства), методу синтезу (охарактеризовано напрямки вдосконалення

митного контролю України та їх інтеграцію з європейськими стандартами), табличного та графічного методів (презентовано результати дослідження, що проводилися в роботі в напрямку дослідження актуальних проблем митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами через митний кордон).

Практична значущість отриманих результатів полягає в розробці практичних рекомендацій щодо покращення особливостей митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються громадянами через митний кордон.

Апробація результатів роботи: Основні результати та висновки дослідження були представлені на науково-практичних конференціях кафедри фінансів імені С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету у 2025 році.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТОВАРІВ

1.1. Поняття та сутність митного контролю та митного оформлення

Митний Кодекс України відповідно до статті 4 частина 24 визначає, що митний контроль – комплекс дій, спрямованих на гарантування дотримання вимог цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів, що стосуються митної справи, а також міжнародних договорів України, які укладено відповідно до встановленої законодавством процедури [19].

«Н. Авраменко, Т. Дорошенко та М. Матвеев досліджують митний контроль як базову митну процедуру; на основі власних доробок науковці стверджують, що проблема законодавчого забезпечення митного контролю залишається основною, а тому, подальший розвиток ЗЕД (як в умовах війни, так і під час повоєнної відбудови держави) значно залежатиме від запропонованих реформаційних заходів» [1, с. 58–59].

Крім цього варто зауважити, що митний контроль – це особливий вид діяльності органів доходів і зборів України, що здійснюється для виконання завдань та функцій, встановлених законодавством, з метою забезпечення дотримання юридичними та фізичними особами митного законодавства України, а також міжнародних угод, ратифікованих Україною, та правил переміщення товарів, транспортних засобів, валюти та інших предметів через митний кордон [21].

Далі варто охарактеризувати основні функції митного контролю (рис. 1.1).

Отже, організація митного контролю полягає в комплексі заходів, спрямованих на створення необхідних умов для виконання митними органами функцій митного контролю відповідно до митного законодавства України та міжнародних договорів, укладених Україною у встановленому порядку.

Митний кордон виступає одним з наріжних каменів митного регулювання та державної стратегії у царині зовнішньоекономічних відносин. Він гарантує

здійснення державного нагляду за транспортуванням товарів, транспортних засобів, капіталів, послуг та осіб через простори держави. Разом з тим, митний кордон є знаряддям економічного, фіскального, безпекового та статистичного контролю.

- 1) забезпечення дотримання митного законодавства
- 2) захист національної безпеки України
- 3) захист економічної безпеки України
- 4) контроль за дозвільним порядком переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України
- 5) запобігання ввезенню в Україну неякісних товарів, екологічно небезпечних речовин, вірусів та культур
- 6) стягнення митних платежів, податків та інших обов'язкових зборів
- 7) забезпечення легального переміщення валюти через митний кордон України
- 8) створення сприятливих умов для збільшення обсягів товарообігу
- 9) захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб під час здійснення митного контролю
- 10) співпраця з митними органами інших держав
- 11) удосконалення митного законодавства

Рис. 1.1. Функції митного контролю [24, с. 41]

Визначення митного кордону подається у Митному кодексі України (ст. 10), де визначається наступним чином: митний кордон – це межа митної території України (або території спеціального митного режиму), через яку відбувається переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення, а також запроваджується режим митного контролю [19].

Отже, митний кордон має юридичний, економічний та функціональний зміст, які варто більш детально розглянути далі.

1. Правовий зміст передбачає, що митний кордон постає як правовий інститут, який визначає умови та обмеження для переміщення об'єктів зовнішньої торгівлі. Його діяльність регламентується: Митним кодексом України; законами, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності; міжнародними угодами (наприклад, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, Конвенцією про спільний транзит та іншими); нормативно-правовими актами, виданими Державною митною службою.

2. Економічний зміст передбачає, що митний кордон слугує одним із знарядь фіскальної політики держави. За його посередництвом:

- справляються митні збори, акцизні збори, ПДВ;
- охороняється внутрішній ринок від нечесної конкуренції;
- налагоджується товарообіг згідно з державними пріоритетами;
- відбувається наповнення бюджету та заохочення експорту/імпорту.

3. Функціональний зміст визначає, що до функцій митного кордону належать:

- контрольна, що передбачає перевірку документів, встановлення відповідності товарів, дотримання встановлених процедур;
- захисна, де визначається унеможливлення контрабанди, недопущення ввезення небезпечних або заборонених предметів;
- регулююча – забезпечення виконання квот, ліцензування, застосування нетарифних регуляторів;
- фіскальна – передбачає стягнення податків та митних зборів;
- аналітична – це збирання митної статистики, аналіз потоків товарів і послуг.

Митний кордон не завжди є тотожним державному. Зокрема, коли утворюються вільні економічні зони, склади для тимчасового зберігання або зони митного контролю, митний режим може бути відмінним від загальноприйнятого, навіть перебуваючи в межах однієї держави.

В умовах глобалізації митний кордон – це не просто перепона, а вузол інтеграції у міжнародні логістичні та торговельні мережі. Він діє як «фільтр», котрий водночас:

- сприяє ефективній співпраці з зарубіжними партнерами;
- гарантує захист національних інтересів;
- запобігає економічним та безпековим викликам [19].

Митний кордон – це комплексна правова, економічна та функціональна структура, що слугує інструментом реалізації митної політики країни. Його результативне функціонування забезпечує не тільки захист національного ринку, але й інтеграцію держави у світову економіку. Вдосконалення механізмів митного контролю, спрощення процедур та цифровізація митних процесів – ключовий фактор зростання конкурентоспроможності України на світовому ринку.

На законодавчому рівні діяльність митного кордону визначається, насамперед, Розділом XI Митного кодексу України, що зветься «Митний контроль». Стаття 319 пояснює, що митний контроль є обов'язковим елементом митної справи та містить в собі перевірку документів, змісту товарів, ідентифікацію, контроль за походженням і кінцевим призначенням об'єктів переміщення.

Зокрема, митний контроль поштових та експрес-відправлень, які надходять на адресу фізичних осіб, регулюється положеннями статей 371-374 Кодексу. У них прописано, що переміщення посилок через митний кордон України можливе у рамках встановлених лімітів та за наявності митної декларації у спрощеному форматі. У випадках перевищення вартості або кількісних обмежень – ці товари підлягають оподаткуванню (ПДВ, ввізне мито) [19].

Важливим складником сучасного тлумачення митного кордону є нюанси переміщення товарів громадянами, зокрема транспортних засобів. У Розділі XII Митного кодексу України – «Особливості пропуску та оподаткування товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України

громадянами» – викладено порядок та правила, за якими фізичні особи мають право ввозити товари для особистого вжитку, включаючи легкові автомобілі, мотоцикли, мопеди [19].

Скажімо, стаття 374 вказує, що під час ввезення транспортного засобу для особистого користування фізичною особою з постійним місцем проживання в Україні потрібно:

- подати митну декларацію;
- надати документи, що засвідчують право власності;
- сплатити передбачені мита, акцизи та ПДВ (якщо це передбачено).

Це наголошує, що митний кордон – це не лише пункт перетину товарів, а й комплексна система правових, адміністративних та процедурних заходів, що включає широкий спектр взаємодій з фізичними та юридичними особами.

«Митний контроль передбачає здійснення митними органами мінімального набору митних операцій, потрібних для забезпечення виконання законодавства України з питань митної справи. Обсяг зазначених операцій та спосіб їх застосування визначаються згідно з Митним кодексом України, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України, укладених відповідно до закону» [19].

Митні процедури належать до структури митної політики України і є одним із самостійних векторів її реалізації. Будучи цілим комплексом заходів, що покликані забезпечувати і захист, і підтримку зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) їх значення у структурі роботи митних органів займає одну із ключових позицій [11, с. 3].

Процедури митного контролю та митного оформлення вантажів, що переміщуються через митний кордон України, регламентовано відповідними нормативно-правовими актами різної правової сили, зокрема: законами України, постановами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства фінансів України та іншими актами, що встановлюють обсяг та зміст митних формальностей у процесі переміщення товарів через митний кордон України. Здійснення процедури митного оформлення є ключовою умовою для випуску

товарів у вільний обіг, у зв'язку із застосуванням заходів тарифного і нетарифного регулювання. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають змогу вибрати один із чотирнадцяти митних режимів [3, с. 1].

Митний контроль товарів, транспортних засобів та інших об'єктів реалізується цілодобово в пунктах пропуску через державний кордон України згідно з типовими технологічними схемами пропуску через державний кордон України автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Процедура митного контролю умовно поділяється на п'ять ключових фаз:

1. На початковому етапі здійснюється формально-логічна перевірка поданої інформації з застосуванням комп'ютерних систем. Також аналізується коректність оформлення товарно-транспортної документації щодо відповідності даних умовам контракту та іншим супровідним документам.

2. На другому етапі виконується перевірка законності здійснених платіжно-розрахункових операцій в іноземній валюті через зазначені в декларації банківські установи, з дотриманням валютного законодавства учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Паралельно, у разі наявності, проводиться перевірка паспорта зовнішньоекономічної угоди.

3. Третій етап передбачає перевірку правильності розрахунку митних платежів, надання митно-тарифних пільг, а також факт зарахування заявлених платежів на визначені рахунки митниці.

4. На четвертому етапі перевіряється коректність заповнення відповідних полів митної декларації, на основі яких формується митна статистика.

5. На завершальному, п'ятому етапі, посадова особа митниці ухвалює рішення щодо проведення митного огляду товарів, який здійснюють спеціалізовані співробітники митниці з метою встановлення відповідності заявленим у документах відомостям [18].

Митний контроль припиняється:

1) у випадку ввезення на митну територію України – після завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення,

що переміщуються через митний кордон України, за виключенням митних режимів, котрі передбачають перебування під митним контролем протягом усього періоду дії митного режиму;

2) у разі вивезення за межі митної території України – після здійснення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення та перетину ними митного кордону України, за виключенням митних режимів, що передбачають перебування під митним контролем протягом всього терміну дії митного режиму [18].

Митний контроль завершується в момент прийняття рішення про випуск товарів та транспортних засобів.

Митне оформлення – це здійснення митним органом певних операцій (процедур), пов'язаних з фіксацією результатів митного контролю товарів та транспортних засобів. Виходячи з такої логіки, після закінчення митного контролю його результати закріплюються (оформлюються документально) через процедури митного оформлення. Водночас ст. 321 Кодексу визначає тривалість перебування під митним контролем. Межа терміну, протягом якого товари та комерційні транспортні засоби можуть знаходитися під митним контролем до моменту їх поміщення у визначений митний режим, не повинна перевищувати 180 календарних днів. У випадках, коли власник товару не подав запит на завершення митного контролю для товарів та комерційних транспортних засобів до закінчення терміну, що визначається цією статтею, вони автоматично отримують статус таких, що зберігаються на складі митного органу [19]. Перебування товарів, транспортних засобів, що використовуються у комерційних цілях, під пильним оком митниці припиняється:

1) якщо товари чи транспортні засоби комерційного призначення ввозяться на територію України – після завершення процедури митного оформлення, що супроводжує їх переміщення через кордон України. Виняток становлять митні режими, де передбачено постійний митний контроль протягом всього періоду їх дії;

2) при вивезенні з митної території України – коли завершено митне оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення і вони перетнули український кордон. Знову ж таки, за винятком митних режимів, які потребують постійного контролю протягом усього періоду їх дії [19].

Митне оформлення повинно бути здійснено в найкоротший строк. Відповідно до діючого законодавства, строк митного оформлення не може перевищувати чотири робочих години з моменту пред'явлення митному органу митної декларації або іншого документа, який, відповідно до законодавства її замінює, та всіх необхідних документів і відомостей. Строк, що зазначено, може бути перевищений на один час на виконання відповідних формальностей виключно у випадках, які чітко зазначені у митному кодексі України [23, с. 251].

Митне оформлення, включаючи складання потрібної документації, традиційно здійснюється українською мовою. Проте, бувають винятки, що вказують на демократизацію та гуманізацію митної сфери в державі. Застосовується також офіційна мова митних об'єднань, якщо Україна в них бере участь.

Під час митного оформлення товарів та транспортних засобів, що ввозяться в Україну в митних режимах: випуску у вільний обіг, реімпорту, митного складу, декларування яких проводиться з використанням вантажної митної декларації, митні органи зобов'язані вимагати від власника або особи, яка транспортує предмети та здійснює їх митне оформлення, надання цих предметів митному інспектору.

У випадку, якщо під час митного оформлення товарів та транспортних засобів виникає необхідність їх перевезення, демонстрації, вимірювання кількості, розвантаження, завантаження, переміщення, відкриття ящиків, контейнерів тощо, то усі ці дії на вимогу митника виконують особи, що переміщують предмети через митний кордон, перевізник, власник складу, або інша особа, яка має повноваження щодо товару. Ці операції не призводять до фінансових витрат для митних органів.

Митні органи можуть встановлювати транспортний супровід товарів, транспортних засобів та супровідних документів службовими особами митних органів або ж призначити для їх перевезення митного працівника. Ці послуги оплачує власник товару [4].

Якщо митні органи не здатні ідентифікувати перевізника товару чи документи на нього, відповідно до законодавства, вони можуть вимагати забезпечення сплати митних платежів, включаючи попереднє надання фінансової гарантії (на депозит митного органу).

Наступний крок і обов'язкова передумова для початку митного оформлення – це надання митному органу перевізником або уповноваженою особою власника товару декларації. Цей документ має встановлену форму та містить інформацію про: характер, обсяг (кількість) та вартість, характеристики товарів, а також дані про транспортний засіб [4].

Товари й транспортні засоби з моменту їхньої презентації митному органу для митного оформлення й до моменту їхнього випуску тимчасово зберігаються митними органами. Зберігання відбувається на спеціальних складах, що називаються митними ліцензійними складами або складами, власники яких отримали ліцензію від митних органів. Власник товару сплачує власнику складу за зберігання та термін тимчасового зберігання, який не може перевищувати 3 місяці.

Митне оформлення включає в себе п'ять основних стадій, що відображено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Етапи митного оформлення [14], [17], [16]

№ п/п	Назва етапу	Сутність етапу
I	Прийняття, реєстрація та облік митних декларацій	Суб'єкт зобов'язаний коректно заповнити декларацію, а після її подання до митного органу настає юридична відповідальність (адміністративна, кримінальна) за вірність зазначених відомостей. Митний орган здійснює перевірку правильності заповнення митної декларації, вносить інформацію в систему електронного обліку, та ставить позначку «перевірено» на ВМД та відбиток власної печатки.

Продовження табл. 1.1

II	Перевірка коректності визначення коду товару	Перевірка відбувається відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності та країни походження, а також дотримання вимог нетарифного регулювання (за потреби). Посадова особа, відповідальна за перевірку, має поставити на ВМД позначку «перевірено» та засвідчити своїм особистим відбитком печатки.
III	Валютний контроль та контроль митної вартості товару	При цьому ретельно вивчаються всі необхідні документи щодо зовнішньоекономічного контракту, дотримання норм валютного законодавства, уточнюється вартість товару та визначаються розміри відповідних митних платежів. Час завершення перевірки фіксується у ВМД, також ставиться відбиток особистої печатки інспектора.
IV	Перевірка правильності сплати митних платежів	На цьому етапі відбувається перевірка наявності заборгованості у суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності з попередніх періодів та прострочень митних платежів. Також перевіряється фактичне надходження коштів на рахунок митних органів. Результати перевірки теж засвідчуються відбитком особистої печатки інспектора.
V	Перевірка коректності документів	Тут передбачається перевірка проходження документів перших чотирьох етапів, коректності заповнення документів, та, за необхідності, прийняття рішення про проведення митного огляду товару. Варто відзначити, що рішення про здійснення митного огляду товару може бути прийнято будь-яким інспектором митного органу, тобто на будь-якому етапі митного оформлення. Кожен інспектор несе особисту відповідальність за відповідність даних, внесених до митної декларації

Згідно з рішенням інспектора митниці, котрий відповідає за митне оформлення, випуск товарів та транспортних засобів після завершення митних формальностей дозволяється і без митного огляду.

На фінальному етапі внесення змін у митну декларацію не передбачене. Це допустимо лише до моменту передачі декларації посадовцю митного органу, а також до початку процедури митного оформлення або митного огляду, при виявленні певних розбіжностей в контрагентів є можливість робити лише коригування до митної декларації, де визначаються неточності та вказуються вірні дані товару, пакування, місця доставки, транспортних засобів і т.д.

1.2. Законодавчі норми регулювання митного контролю та митного оформлення товарів в Україні

Правова база митного контролю, який є предметом нашого вивчення, спирається на засади, закріплені в основному Законі держави – Конституції України, Митному та Податковому кодексах, Законах України, що регулюють митну діяльність та оподаткування, різноманітних постановах, виданих у цих областях, Указах Президента України, міжнародних конвенціях, угодах та договорах, що укладені на двосторонньому та багатосторонньому рівнях, при цьому міжнародні правові норми мають перевагу над нормами внутрішнього права України. До цього додаються безпосередньо нормативно-правові акти головного органу управління митною справою – Державної митної служби та інших державних органів, що стосуються митної сфери (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Митне законодавство України [20, с. 12-15]

Митне законодавство, зображене на рис. 1.2, ґрунтується на нормах Митного кодексу України. Вказаний кодекс визначає, що згадане законодавство визначає процеси та умови пересування товарів через кордон, їхнього митного контролю та оформлення, використовуючи засоби тарифного і нетарифного регулювання та інші механізми, збирання митних платежів (мита, акцизу та податку на додану вартість), які мають бути сплачені до Державного бюджету України, а також заходи для попередження та боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил. Варто зауважити, що в той час як Митний кодекс України встановлює головні митні платежі, Податковий кодекс України регламентує порядок їх адміністрування.

Значення Митного кодексу України, як основного нормативно-правового документа в галузі митного регулювання, полягає також в тому, що він встановлює, наприклад, правовий статус митного механізму, митної системи, що функціонує в Україні, а також процедури митного контролю та оформлення

товарів. Проте, наріжним каменем нормативно-правової основи митної справи в Україні є Конституція. Якщо трапляються порушення Конституції, всі інші закони та підзаконні акти втрачають свою юридичну силу в установленому порядку, і необхідно підкреслити критичність дотримання конституційних норм [19].

У застосуванні нормативно-правових актів у митній сфері спостерігаються унікальні риси, що відрізняють її від інших галузей державного управління. Наприклад, для гарантування стабільності та безпеки учасників зовнішньоекономічної діяльності під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів, що мають комерційне значення, застосовується національне законодавство України. Його актуальність визначається моментом подання митної декларації митним органам.

Актуальність нормативно-правових актів у міжнародному вимірі підкреслюється тим, що їх виконання дозволяє реалізувати принципи та положення міжнародного права на практиці. Це проявляється у взаємному обміні даними між державами, а також у взаємодії між митними органами різних країн, що сприяє збільшенню обсягів товарообігу та формуванню позитивного іміджу України на міжнародному рівні.

У процесі становлення митної діяльності в Україні трактування митного контролю у нормативних актах зазнавало еволюційних трансформацій. Наприклад, згідно з нормативно-правовою базою про митне регулювання, а саме відповідних наказів, митний контроль – це комплекс дій, що здійснюються посадовцями митних органів України з метою гарантування дотримання Митного кодексу України, інших законодавчих актів України та міжнародних договорів України, контроль за виконанням яких входить до компетенції митних органів України. Додатково, митний контроль тлумачиться як сукупність заходів, що вживаються службовими особами митних органів задля забезпечення виконання міжнародних договорів, контроль за дотриманням яких покладено на митні органи України [21].

Головним українським документом, що визначає порядок митного адміністрування, виступає Митний кодекс України. Розбіжності у версіях цього кодексу зумовлювали різне трактування, зокрема стосовно митного контролю: «Митний контроль реалізується для забезпечення дотримання державними структурами, підприємствами та їх співробітниками, а також громадянами правил переміщення товарів та іншого через митний кордон України», «Митний контроль трактується як комплекс заходів, які проводяться митними органами відповідно до їх повноважень з метою забезпечення відповідності положенням цього Кодексу, Закону про митну справу та інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України, підписаних у встановленому законодавством порядку». Згідно з актуальною редакцією, митний контроль – це система заходів, спрямованих на забезпечення виконання вимог Митного Кодексу, законів, інших нормативно-правових актів з питань митної справи та міжнародних договорів України, підписаних відповідно до закону [19].

До форм документального контролю відносять: аналіз документів та інформації; ведення обліку товарів і транспортних засобів, що використовуються в комерційних цілях; опитування громадян та посадових осіб; контроль за веденням обліку товарів, які переміщуються або підлягають митному контролю; документальні перевірки та фізичні (наочні) форми контролю: митний огляд з оглядом товарів та транспортних засобів. Варто наголосити, що є й інші способи митного контролю: повторний огляд товарів і транспортних засобів, особистий огляд громадян, огляд територій та приміщень, а також інші способи митного контролю [20, с. 338].

Отже, з огляду на розглянуті нормативно-правові акти та інші джерела інформації, варто відмітити наступні адміністративно-правові засади митної діяльності, де основними критеріями розподілу є: забезпечення функціонування митниці з урахуванням організаційних та матеріально-технічних складових; організація та проведення митних процедур, зокрема, оформлення та декларування товарів; застосування інструментів митного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; здійснення митного аудиту та

контролю; обчислення та стягнення митних платежів; ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності та пов'язані з цим аспекти класифікації товарів; формування та ведення митної статистики; організація обміну митною інформацією; організація та проведення навчальних заходів з митної справи та інші аспекти.

Адміністративно-правове регулювання митного контролю визначається нормативно-правовою базою, забезпечується певними гарантіями та засобами, які застосовуються митними органами задля досягнення максимальної єдності та цілісності митної політики, захисту публічних інтересів держави, а також інтересів підприємств, фізичних осіб і громадських організацій [34]. В українському митному просторі стартує імплементація європейського досвіду в царині митно-брокерської діяльності. Згідно з новими правилами, звичний дозвіл на брокерські послуги буде трансформовано в авторизацію. Крім того, підприємство має визначити співробітника, відповідального за митну сферу. Його обов'язки включатимуть: взаємодію з митними службами, контроль за дотриманням вимог авторизації, інформування митних органів та інші відповідні функції. Систематичними порушеннями митних правил визнаються п'ять та більше випадків порушень митних правил, які були вчинені одним або декількома співробітниками підприємства впродовж одного календарного року [12].

На сьогодні, подібно до минулого, вирішення ключових питань митного адміністрування залежить не від законів, а від підзаконних нормативно-правових актів, що виходять від Уряду або Державної митної служби України. Така практика часто призводить до порушень прав та свобод громадян з боку митних органів. Це відбувається як при прийнятті індивідуальних адміністративних актів, так і на рівні регулювання в підзаконних нормативних актах. Таким чином, актуальною є необхідність вдосконалення адміністративно-правового регулювання митного контролю в цілому, включаючи його окремі аспекти. Мета цього – забезпечення ефективної

реалізації прав та обов'язків митних органів та громадян України, що беруть участь у митному контролі.

Митний контроль реалізують службові особи митних органів, що працюють у митницях. Про це розказано в чинному Митному кодексі України, де підкреслено, що його впроваджують через перевірку певних даних з документів та відомостей, котрі необхідні для такого контролю. Митний контроль відбувається як огляд або переогляд товарів та транспортних засобів, перевірка інформації про громадян, а також облік товарів і транспортних засобів, що перетинають митний кордон України [19].

Відсутність митного контролю не звільняє від дотримання формальних вимог стосовно переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України. Він може відбуватися і через усне опитування громадян та посадовців, перевірку системи звітності й обліку товарів, що переміщуються через кордон України, своєчасності, достовірності та повноти нарахування і сплати податків та зборів [20]. Огляди, що проводяться у відповідності до законодавства під час переміщення товарів через митний кордон України, обстеження територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де є або можуть бути товари. Митні органи та державні установи, котрі відповідають за контроль за переміщенням товарів через митний кордон України, визначені постановою Кабінету Міністрів України. Процедура створення зон митного контролю, їх функціонування, а також видача дозволів на розташування споруд і об'єктів інфраструктури в зонах митного контролю [19].

На практиці, згідно з наданими їм повноваженнями та посадовими функціями, митні органи України виконують контроль над рухом товарів та предметів через митний кордон. Це включає перевірку правильності оформлення документації, наявності необхідних дозволів, сертифікатів та інших супровідних паперів.

Першим ключовим документом, потрібним для митного оформлення імпортного товару, є контракт. У цьому документі вказуються назви сторін, їхні керівники, суть угоди, термін дії контракту. Також визначаються умови постачання, ціна одиниці товару та загальна вартість імпорту, способи оплати, валюта, ризики та права сторін, а також умови форс-мажору. Обов'язково додаються юридичні адреси сторін угоди [38, с. 14-15].

Наступним важливим документом, необхідним для імпортних операцій, є інвойс. Відповідно до правил оформлення інвойсу, необхідно вказати: адреси відправника (продавця) та отримувача (покупця, імпортера), номер і дані транспортної накладної. Інвойс містить посилання на контракт та валюту контракту, перелік імпортованого товару, а також суму додаткових транспортних витрат. Підтверджується спосіб доставки, як і в контракті, та скріплюється підписами сторін.

Працівники митниці ретельно звіряють тотожність інформації в контракті, інвойсі, накладній на автотранспорт та митній декларації: усі найменування, адреси, номерні знаки перевізників, способи доставки та інші дані повинні відповідати дійсності. Недотримання цієї вимоги призводить до відмови в імпорті до моменту виправлення недоліків у документах.

Кожен із цих документів дає транспортній компанії змогу якнайшвидше здійснити митне оформлення та перемістити товар через кордон, доставляючи його до кінцевої точки призначення. Перетинаючи митну межу, товар проходить процедуру перевірки всієї необхідної документації, огляду транспортного засобу та інших заходів контролю [13].

Варто відзначити, що оформлювати окрему митну декларацію на транспортний засіб, який перевозить вантаж через митний кордон, не потрібно – вона потрібна лише для самого імпортованого товару.

Далі митники займаються оформленням паперів та ретельно перевіряють відомості, вказані у митній декларації. Здійснюється сплата усіх податків та зборів, які передбачені цією декларацією. Після завершення усіх етапів, водій з необхідними документами доставляє вантаж до місця, куди його призначено

[28]. Імпорттер, відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), присвоює код товару, що буде переміщуватись через митну територію України.

Відповідно до законів, імпортер визначає код УКТЗЕД для імпортованого товару. Відразу після його завантаження, він направляє до митних органів документи, що супроводжують навантаження, транспортування та доставку вантажу, з метою перевірки та оформлення митних процедур.

Згідно з УКТЗЕД, кожен товар чи предмет, що перетинає митні кордони України, отримує десятизначний код. Ця система дозволяє унікально визначати кожну товарну позицію, визначати розмір мита та рівень митного контролю. Структура УКТЗЕД охоплює 21 розділ та 97 товарних груп, які містять детальні описи товарів та предметів [19], [5].

На етапі укладання договорів надзвичайно важливо одразу визначити код УКТЗЕД для конкретного товару. Це необхідно для правильного заповнення митних документів, що супроводжуватимуть його переміщення через кордон у майбутньому.

Митна вартість – це загальна ціна товару, що перетинає митний кордон, вказана в угоді між продавцем та покупцем. Цю вартість вказує декларант, що імпортує товар. Вона обов'язково фігурує та детально прописується в митній декларації. Митні органи контролюють та перевіряють її правильність, зокрема, чи не занижена сума [19].

Для підтвердження митної вартості імпортер повинен надати документальне підтвердження. До таких документів належать: контракт, інвойс та транспортні документи.

Митна вартість товару (В) розраховується за формулою (1.1):

$$B = (\text{вартість одиниці} \times \text{обсяг}) + \text{витрати на доставку} \quad (1.1)$$

Нормативно-правовою основою, що застосовується при заповненні митної декларації, є Наказ Міністерства Фінансів України №651 від 30.05.2012

року, з урахуванням внесених змін, «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа».

Згідно з вказаним Наказом, здійснюється детальний, поетапний опис заповнення кожного поля митної декларації з наголошенням на специфіці кожного з них. Слід підкреслити, що Декларація заповнюється відповідно до передбаченої законом форми МД-2.

Отже, відповідно до встановлених законодавством правил заповнення митної декларації, відбувається організація діяльності підприємств, що імпортують товари та предмети. Звичайно, митні органи виконують функцію контролю за правильністю оформлення документів та сплатою усіх податків і зборів на момент подання митної декларації.

Припускається, що продавець також ідентифікує потенційний експортований товар за кодом УКТ ЗЕД, готує митну декларацію, але на вивезення такого товару з України, де вказує необхідні відомості, аналогічно імпорту.

Митне оформлення експорту, зазвичай, включає три головні кроки:

- 1) представлення митним органам документів, що підтверджують причини та умови вивезення продукції за межі митної території України;
- 2) сплата податків та зборів, передбачених для експорту;
- 3) дотримання вимог, встановлених законодавством [15].

Процедуру оформлення експорту можна провести в митних органах на всій території України. Спочатку подається усна заява та заповнюється митна декларація. Далі митниця видає дозвіл – це обов'язкова умова для всіх суб'єктів, які здійснюють експортні операції, як юридичних, так і фізичних осіб-підприємців.

Після сертифікації експортер зобов'язаний підготувати всі документи, які стосуються експорту товару. Комплект документів, який використовується для митного оформлення експорту, подібний до пакету документів, потрібних для імпорту товарів в Україну.

Наступний крок – визначити попередній перелік документів, які потрібні для митного оформлення експорту. Варто пам'ятати, що цей перелік може змінюватися, залежно від типу експортованого товару та змін законодавства:

- Митний дозвіл (акредитація на митниці);
- Зовнішньоекономічний контракт з контрагентом (разом із супровідними документами);
- Протокол узгодження ціни (за потреби);
- Заявки (специфікації) на конкретні поставки;
- CMR, залізнична, авіа або поштова накладна (залежно від транспорту, яким перевозиться товар);
- Дані водія (копія паспорта, технічного паспорта для транспорту та причепів);
- Дані про перевізника (адреса, телефон, ЄДРПОУ);
- Інвойси, з інформацією про країну походження товару, умови постачання, реквізити контракту та інше;
- Товарно-транспортна накладна (пакувальний лист);
- Довідка про транспортні витрати від перевізника до українського кордону (якщо потрібно);
- Сертифікат якості, паспорт, технічний опис товару;
- Документи, що стосуються придбання товару (якщо експортер не є виробником);
- Прибуткові накладні, платіжні доручення. Від виробника товару – довідка про витрати на виробництво. Передбачається, що копії всіх документів засвідчені печаткою компанії;
- Сертифікат походження товару форми СТ-1 (якщо товар українського виробництва) [13].

Суб'єкти, що провадять зовнішньоекономічну діяльність, зобов'язані виконувати вимоги, що стосуються переміщення через митний кордон України. Однак, деякі учасники намагаються уникнути необхідних процедур митного контролю та оформлення. Їхня мета – уникнути сплати податків та зборів під

час переміщення товарів через кордон. З огляду на це, ключовим завданням митних органів є протидія правопорушенням та боротьба з контрабандою [34].

Додатково варто врахувати, що основний перелік документів для митного оформлення експорту або імпорту товарів згідно з українським законодавством є ідентичним, за винятком окремих документів, які варіюються в залежності від виду товару. Відтак, організаційно-правові основи митної справи регламентуються Митним кодексом, іншими законами України з питань митного контролю, міжнародними угодами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Митним кодексом та іншими законодавчими актами, а також виданими відповідно до них нормативно-правовими актами.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТОВАРІВ, ЩО ПЕРЕМІЩУЮТЬСЯ ГРОМАДЯНАМИ

2.1. Аналіз особливостей та процедур перетину кордону громадянами

Аналізуючи товарообіг в зоні діяльності Тернопільської митниці за перше півріччя 2021 р. цей показник становив 14 646 668,95 тис. грн. причому обсяг експортних операцій переважав обсяг імпорتنих (табл. 1). Це зумовлено тим, що Тернопільщина є аграрною областю з якої на експорт прямує зерно. Порівнюючи показник товарообігу першого півріччя 2021 р. з першим півріччям 2024 р., відзначимо, що він зріс більше ніж у двічі і становив 32 570 000,00 тис. грн. причина такого зростання пов'язана з тим, що частина підприємств центральної та східної України переїхали в зону діяльності Тернопільської митниці і почали користуватися її послугами. Змінилася й структура товарообігу, в якій почав переважати імпорт. Це зумовлено специфікою діяльності саме тих суб'єктів господарювання, які переїхали і почали розмитнюватись на Тернопільській митниці.

Таблиця 2.1

Товарообіг в зоні діяльності Тернопільської митниці у 2021 (I півріччя) – 2024 (I півріччя) рр., тис. грн.

Період	Експорт	Імпорт	Всього
	тис. грн	тис. грн	тис. грн
I півріччя 2021 року	8 047 854,79	6 598 814,16	14 646 668,95
2022 рік	30 486 202,84	28 671 973,47	59 158 176,31
2023 рік	31 069 272,99	34 336 525,85	65 405 798,84
I півріччя 2024 року	15 256 000,00	17 314 000,00	32 570 000,00

Джерело: розроблено автором на основі даних, наданих Тернопільською митницею.

Аналіз товарообігу у 2022 р. показує переважання експорту над імпортом у співвідношенні 52% до 48%. Загальний показник товарообігу 2022 р. становить 59 158 176,31 тис. грн. У 2023 р. спостерігається невелике зростання

аналізованого показника, який становив 65 405 798,84 тис. грн. Разом із цим, саме у 2023 р. відбулася зміна структури товарообігу в напрямку переважання імпорتنих операцій. Так обсяг експорту становив 31 069 272,99 тис. грн, а імпорту 34 336 525,85 тис. грн. (табл. 2.1).

Тобто структура змінилася у порівнянні з 2022 р. навпаки: 52% – імпорт, 48% – експорт.

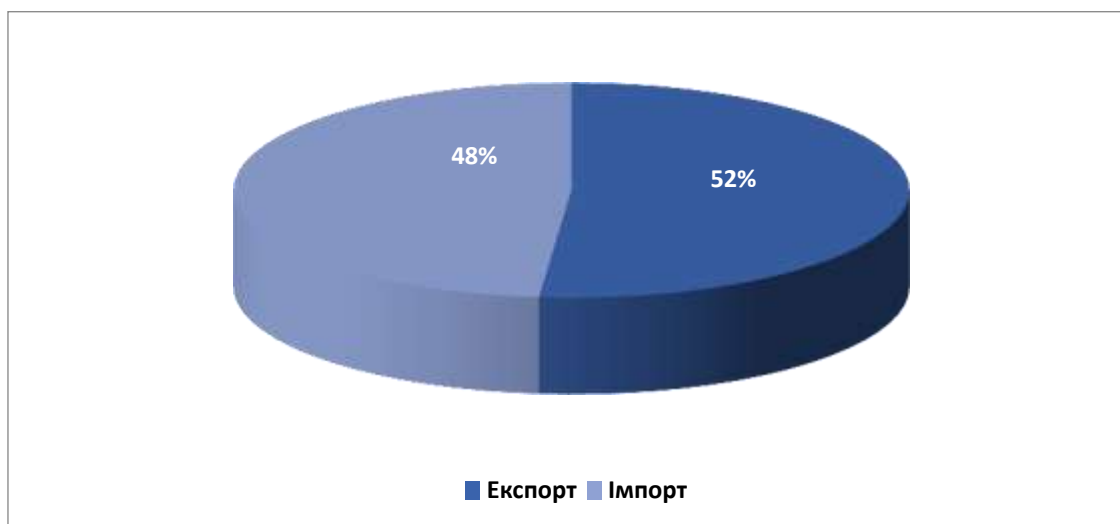

Рис. 2.1. Співвідношення експортних та імпорتنих операцій в загальному товарообігу Тернопільської митниці у 2022 р.

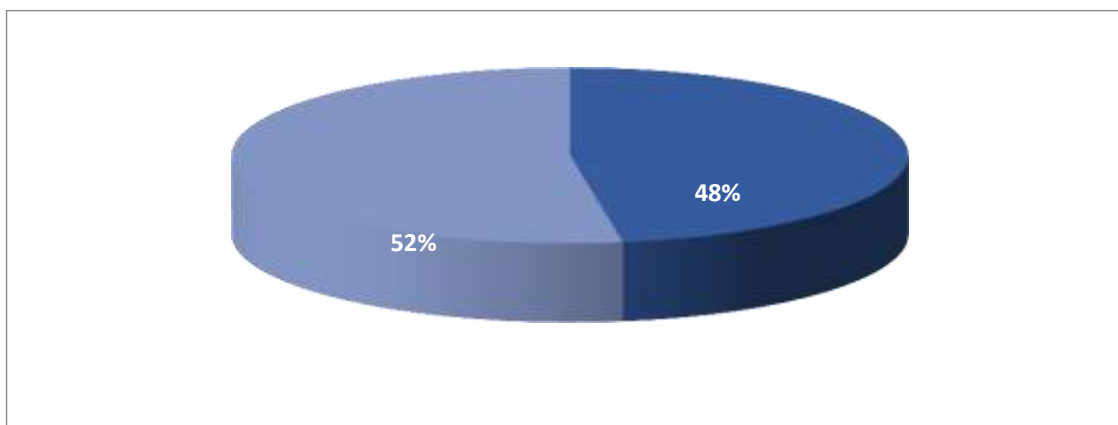

Рис. 2.2. Співвідношення експортних та імпорتنих операцій в загальному товарообігу Тернопільської митниці у 2023 р.

Необхідно відзначити, що у першому півріччі 2024 р. основними бюджетоформуєчими імпортними товарами, митне оформлення яких здійснювалося Тернопільською митницею, були:

- 1) легкові автомобілі
- 2) прокат плоский з заліза або нелегованої сталі,
- 3) інсектициди, фунгіциди, гербіциди
- 4) трактори
- 5) насоси для рідин

У лідерах найбільш експортованих товарів:

- 1) олія рослинна;
- 2) цукор білий кристалічний;
- 3) пшениця;
- 4) напівфабрикати з вуглецевої сталі.

Тернопільська митниця забезпечила високі показники надходжень до держбюджету. Так, у лютому 2024 року Тернопільська митниця у взаємодії із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності спрямувала до Державного бюджету України 548,8 млн гривень.

Основним джерелом надходжень до бюджету за 2024 р. стали митні платежі, сплачені при ввезенні:

- легкових автомобілів (понад 61 млн грн);
- сталі вуглецевої (37,8 млн грн);
- гербіцидів (35,6 млн грн);
- мороженої риби (понад 22 млн грн)
- друкарського обладнання (15,6 млн грн).

Працівники Тернопільської митниці впродовж січня-лютого 2024 року оформили 9 417 митних декларацій. Зовнішньоекономічну діяльність у Тернопільській митниці у цей період здійснювали 622 підприємства. Із них, 330 підприємств Тернопільського регіону та 292 суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності – з інших регіонів України.

В результаті здійснення товарообігу суб'єктами господарювання Тернопільська митниця забезпечує чималі надходження митних платежів. Так, за період з 01.07.2021 р. до 21.12.2021 р. митницею було адміністровано на суму 2922,8 млн грн.

Протягом 2022 р. митниця спрямувала до бюджету 4007,8 млн. грн. митних платежів.

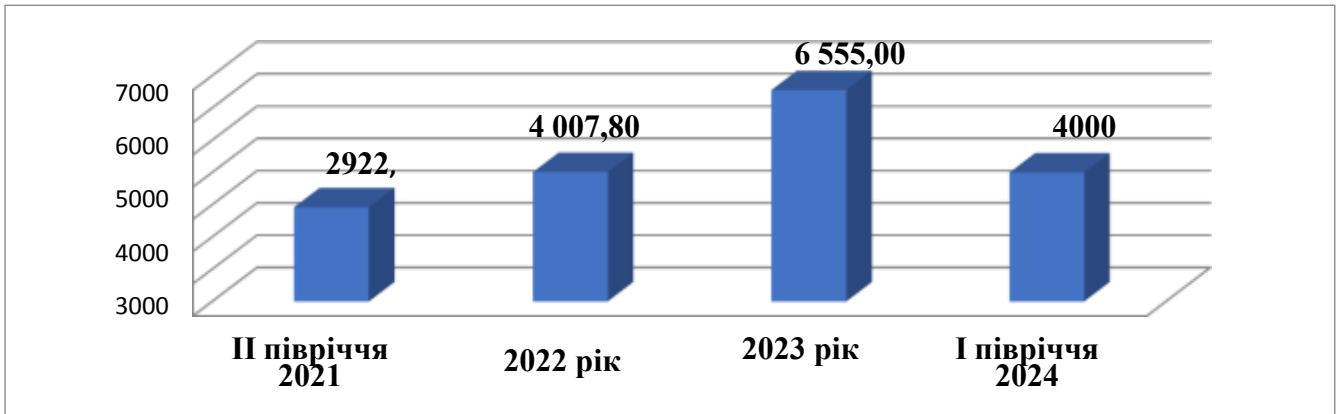

Рис. 2.3. Динаміка адміністрування митних платежів Тернопільською митницею Держмитслужби у 2021 (II півріччя) – 2024 (I квартал) рр., млн. грн.

Це відбулося на фоні повномасштабної війни з росією, що зумовило зниження експортно-імпортних операцій внаслідок падіння попиту, припинення діяльності окремих суб'єктів господарювання та пільгового оподаткування багатьох товарів.

У 2023 р. Тернопільській митниці вдалося акумулювати до бюджету 6555,0 млн. грн. митних платежів, що на 63,5% більше у порівнянні з 2022 р. Такого показника вдалося досягти завдяки збільшенню суб'єктів господарювання, які розмитнюються в зоні діяльності митниці. Зокрема, у грудні спрямовано понад 1,1 млрд. грн. Показник середньоденних надходжень склав понад 55 млн грн. Основними платежами, які сприяли надходженням, стали податок на додану вартість, акцизний податок та мито.

Перетин державного кордону особами, які мають громадянство, становить ключову складову реалізації їхнього права на вільне переміщення. Це

право гарантовано як законодавством України, так і міжнародними угодами. У звичний період часу ця процедура стандартна, але в умовах воєнного стану або погіршення безпекової обстановки набуває особливого значення і ускладнюється додатковими обмеженнями та правилами. Вивчення правових, процедурних та практичних особливостей перетину кордону дозволяє розібратися в логіці прикордонного контролю та виявити можливі труднощі для громадян.

Відповідно до Закону України «Про прикордонний контроль» та інших правових актів, перетин державного кордону можливий лише у спеціально обладнаних пунктах пропуску через державний кордон, після здійснення прикордонного та митного контролю. Усі українці, які виїжджають за межі країни, зобов'язані надати дійсний паспортний документ (закордонний паспорт, дипломатичний чи службовий паспорт тощо) та додаткові документи, якщо цього вимагають правила конкретної країни призначення (віза, дозвіл на проживання, запрошення та інше). Відповідно до положень статті 25 частини 2 Закону України «Про прикордонний контроль» визначено що, взаємодія контрольних органів і служб, загальний порядок та послідовність проведення всіх видів контролю в пункті пропуску через державний кордон визначаються технологічною схемою пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів. Технологічна схема пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів через державний кордон затверджується для кожного пункту пропуску через державний кордон керівником органу охорони державного кордону за погодженням з митним органом та керівниками контрольних органів і служб, а також підприємств, на території яких розміщено пункти пропуску через державний кордон [26, 7].

Слід зазначити, що з перших днів збройного протистояння України проти РФ усім військовозобов'язаним особам було обмежено виїзд з України до завершення дії воєнного стану. На цей час бойові дії на південно-східній ділянці кордону тривають, а життя на решті території продовжується, тому з

кожним місяцем війни Президент України, органи законодавчої та виконавчої влади докладають усіх зусиль для максимального наближення плинності звичного ритму життя до довоєнного рівня [36, с. 133].

Ключовими керівними документами, що визначають процедуру перетину кордону в умовах воєнного стану, є укази Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та «Про загальну мобілізацію». Крім того, важливі закони України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану», а також правила перетинання державного кордону громадянами України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України №57.

Основні стадії прикордонного контролю включають:

- ідентифікацію особи;
- перевірку достовірності документів;
- з'ясування підстав для виїзду чи в'їзду;
- перевірку у відповідних базах даних (Інтерпол, система «Аркан», «Гарт» та інші);
- встановлення відсутності обмежень (судові заборони, розшук, мобілізація);
- візуальний або технічний огляд багажу та транспортного засобу (за необхідності) [26].

На сьогоднішній день особливу увагу приділяють чоловікам віком від 18 до 60 років, з огляду на обмеження, що діють в умовах воєнного стану.

Схема процедури перетину державного кордону громадянином України має наступний вигляд (рис. 2.4).

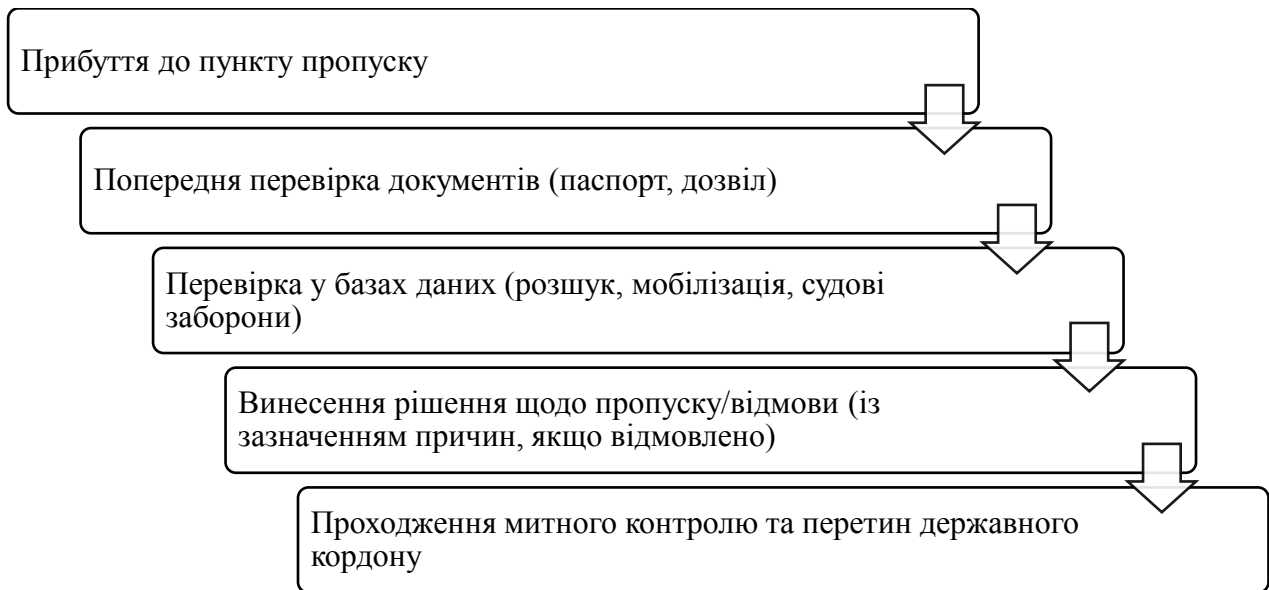

Рис. 2.4. Процедура перетину державного кордону громадянами України [26]

З початком дії воєнного стану в Україні, оголошеного 24 лютого 2022 року, було суттєво обмежено можливість виїзду за кордон для певних груп громадян. Зокрема, чоловіки, які підлягають призову (віком від 18 до 60 років), здебільшого не мають права покидати українську територію, за винятком чітко визначених законом обставин, як-от:

- наявність офіційно підтвердженої інвалідності;
- виховання трьох або більше неповнолітніх дітей;
- супровід особи з інвалідністю;
- виїзд з метою лікування чи навчання за кордоном (за умови наявності відповідного запрошення та дозволу від військкомату/ТЦК);
- перетин кордону водіями, залученими до міжнародних або гуманітарних перевезень [25].

У спеціально облаштованих місцях перетину кордону та у пунктах контролю, згідно з визначеним регламентом, забезпечується та реалізовується прикордонний та митний контроль транспортних засобів та вантажів, що перетинають кордон України. За потреби також може проводитись фітосанітарний та ветеринарно-санітарний контроль, державний контроль за відповідністю нормам законодавства про харчові продукти, корми, продукти

тваринного походження, здоров'я та добробут тварин. Окрім цього, здійснюється перевірка дотримання автомобільними перевізниками вимог законодавства у сфері міжнародних автомобільних перевезень, а також контроль з метою забезпечення безпеки цивільної авіації [25].

До компетенції Державної прикордонної служби відноситься низка дій та система процедур, які спрямовані на верифікацію законності перетину державного кордону людьми, транспортними засобами та переміщення вантажів через кордон. Прикордонний контроль проводиться задля протидії нелегальному перетину кордону особами, нелегальній міграції, трафіку людей, а також незаконному переміщенню зброї, наркотиків, психотропних речовин та прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів та предметів, заборонених до ввезення чи вивезення через кордон. Інші види контролю безпосередньо виконуються Державною митною службою для забезпечення дотримання норм митного законодавства, законів та інших нормативно-правових актів у сфері митної справи, міжнародних договорів України, ратифікованих у встановленому законом порядку [25].

Головним нормативним актом, що регламентує порядок перетину кордону, є постанова №57, котра встановлює правила перетину державного кордону громадянами України. З початком воєнного стану до цієї постанови внесли зміни, котрі більш детально конкретизують процедуру перетину кордону різними категоріями громадян, особливо чоловіками призовного віку, котрі є громадянами України. Там дуже детально прописано, кому, за яких обставин і як дозволяється перетинати кордон.

Передусім, необхідним документом є паспорт громадянина України для виїзду за кордон, або ж дипломатичний паспорт, службовий паспорт, проїзний документ дитини, посвідчення особи моряка чи посвідчення члена екіпажу. У випадках, передбачених міжнародними угодами або українським законодавством, перетин державного кордону може здійснюватися також за іншими документами, в залежності від угод між державами, до котрих прямує громадянин [25, 27].

Відповідно до ст.2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадянам України є: паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт України, службовий паспорт України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу. У разі втрати громадянином України, який постійно проживає в Україні, зазначених документів за межами території України, документом, що дає право на в'їзд в Україну, є посвідчення особи на повернення в Україну, яке видається дипломатичними представництвами чи консульськими установами України за кордоном. У передбачених міжнародними договорами України випадках замість документів, зазначених вище, для виїзду за кордон можуть використовуватися інші документи [30].

Під час воєнного стану в Україні виїзд за межі держави можливий за наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини. До запровадження воєнного стану в Україні такі обмеження не існували. Таким чином, діти можуть перетинати кордон за свідоцтвом про народження. Отже, виїзд за кордон з внутрішнім українським паспортом теж можливий, але потрібно враховувати умови в'їзду до тієї європейської країни, куди прямує особа. Щоб уникнути ситуацій, коли, згідно з українським законодавством, особу з внутрішнім паспортом пропущено, але, наприклад, у Польщі перевіряють, з якого регіону походить особа, чи ведуться в цьому регіоні бойові дії, де вона прописана, чи має змогу оформити закордонний паспорт тощо. Тобто, кожна країна визначає власні умови в'їзду [25].

Наразі чинне законодавство не має чіткого регулювання з приводу використання паспорту в «Дії» замість наявного пластикового чи паперового, тож паспорт у «Дії» функціонуватиме як додатковий засіб, який може спростити процес перетину кордону. У разі втрати закордонного паспорта за межами країни, наявність паспорта в «Дії» допоможе ідентифікувати особу та підтвердити її українське громадянство. Водночас, у випадках втрати паспортних документів за кордоном, закінчення терміну їхньої дії під час перебування за межами України, або визнання документа недійсним з будь-

яких причин (наприклад, дитина помалювала або пошкодила паспорт), основним документом для в'їзду в Україну буде посвідчення особи на повернення в Україну, яке видається дипломатичним представництвом або консульською установою України за кордоном. Однак, громадяни повинні пам'ятати, що відповідно до закону «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», жоден громадянин України не може бути обмежений у праві на в'їзд на територію України незалежно від обставин [25].

Наразі спостерігається велика кількість ситуацій, коли, з початком введення воєнного стану та війни в Україні, значна частина населення перебувала поблизу кордону, прагнучи виїхати до країн Європейського Союзу. Для забезпечення їх безпеки було прийнято рішення про застосування спрощеної процедури оформлення таких осіб. Тоді у паспортних документах робилися лише відмітки про перетин кордону, без внесення відповідних даних до бази.

Жодних ускладнень не виникає, оскільки сьогодні громадяни також повертаються до України. Подібні випадки траплялися неодноразово. Адже ніхто з українських громадян не може бути обмежений у праві в'їзду на українську територію. Відбуваються лише необхідні перевірки, включаючи контроль паспортних документів щодо наявності відмітки. Після цього особа безперешкодно пропускається до України [25]. Відповідно до норм чинного законодавства та порядку перетину державного кордону, викладених у постанові №57, така категорія осіб, як чоловіки, що мають трьох та більше дітей від різних шлюбів мають право перетинати кордон, проте з обов'язковим підтвердженням факту утримання всіх дітей. Значна частина чоловіків, котрі мають трьох та більше неповнолітніх дітей від різних жінок, фактично не контактували з ними раніше, але з початком воєнних дій в країні, вони активізувалися та намагаються демонструвати свою батьківську відповідальність. Іноді трапляється, що чоловік надає три свідоцтва про народження, які підтверджують його батьківство, але не має доказів утримання

дітей. Відтак, чоловіки, які не брали участі у забезпеченні своїх дітей, не зможуть перетнути кордон [25].

Чоловіки, громадяни України, котрі самотужки виховують хоча б одну дитину віком до вісімнадцяти років, можуть виїхати за межі України. Для цього потрібні: свідоцтво про народження дитини та один із таких документів: свідоцтво про смерть матері; постанова суду про позбавлення матері батьківських прав; рішення суду про відібрання дитини у матері без позбавлення батьківських прав; рішення суду про визнання матері безвісно відсутньою або про оголошення її померлою.

На період дії в Україні правового режиму воєнного стану, згідно з правилами перетину державного кордону, виїзд з України дітей, віком до 16 років, у супроводі одного з батьків, дідуся, бабусі, повнолітніх брата чи сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним із батьків письмовою заявою, засвідченою органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально завіреної згоди другого з батьків та за умови наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження, якщо дитина не має закордонного паспорта [26].

Згідно з українським законодавством, діти, які досягли 16 років, можуть самостійно перетинати кордон. Проте, з досвіду співпраці з Республікою Польща, від початку запровадження воєнного стану в Україні відбулися зміни і в їхньому законодавстві, і вони вимагають, щоб діти, котрі виїжджають з України або повертаються до неї, були у супроводі до досягнення 18 років. Таким чином, за українським законодавством не відбувається обмеження права у виїзді громадянина України, але можливі проблеми на польській території, оскільки там вимагають супроводжуючу особу.

У випадку, коли дитина подорожує лише з одним з батьків, необхідно мати документи для перетину кордону – свідоцтво про народження дитини. Дозвіл від другого з батьків не є необхідним. Отже, якщо мати вирушає з дитиною, а батько не бажає надавати згоду, для матері ця згода не потрібна.

Разом з тим існує постанова Кабінету Міністрів №280, що стосується надання Державній прикордонній службі України доручень уповноважених державних органів стосовно осіб, які перетинають державний кордон, та їх виконання. Відповідно до пункту 5 порядку надання цих доручень, можуть видаватися доручення про заборону виїзду з України особам, котрих за рішенням слідчого судді чи суду тимчасово обмежено у праві виїзду з України, зокрема, до тих, до кого застосовано запобіжний захід, передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України, за умови, що таке обмеження передбачено. У разі надходження до адміністрації Державної прикордонної служби України судового рішення про тимчасове обмеження у праві виїзду з території України дитини та внесення цієї інформації до відповідної інформаційної бази, персонал Державної прикордонної служби вживатиме всіх передбачених законодавством заходів задля недопущення виїзду такої дитини за межі території України [25].

Варто відмітити, що всі винятки для перетину кордону громадянами необхідно належно задокументувати, бо в іншому випадку громадяни будуть обмеженими в перетині кордону України. Далі варто надати узагальнений перелік категорій громадян, що мають право перетину державного кордону в умовах воєнного стану (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Категорії громадян, що мають право перетину державного кордону України [29]

Категорія громадян	Підстава/документ	Примітки
Особи з інвалідністю	Посвідчення/висновок МСЕК	Категорія I, II, III
Ті, що супроводжують осіб з інвалідністю	Супровідні документи, медична довідка	Не більше одного супроводжуючого
Батьки, що мають 3 та більше дітей віком до 18 років)	Свідоцтва про народження, посвідчення багатодітної сім'ї	Необхідне підтвердження фактичного догляду
Батьки, які виховують дітей самостійно	Свідоцтво про народження дитини, рішення суду	Має бути вказано у держреєстрі як єдиного опікуна
Студенти, котрі здобувають освіту за кордоном	Студентський квиток, підтвердження з навчального закладу	Потрібен дозвіл від ТЦК
Ті, хто проходить лікування за	Медичні документи,	Необхідний дозвіл від ТЦК

кордоном	направлення	та МОЗ
Водії, котрі займаються перевезенням гуманітарної допомоги	Довідка з підприємства, лист від ОВА/Держмитслужби	Через систему «Шлях»
Ті, хто постійно проживає за межами країни	Відмітка про ПМП у паспорті, посвідка на проживання	Необхідно оформити дозвіл на виїзд на ПМП

Серед ключових викликів, з якими стикаються при перетині кордону, варто зазначити:

- неправильно оформлені документи або їх відсутність взагалі;
- збої в базах даних, які призводять до безпідставних відмов у пропуску;
- спроби перетину поза офіційними пунктами контролю, що є порушенням закону;
- наявність другого громадянства, що в контексті воєнного стану може викликати підозри у можливішому ухиленні від призову;
- відсутність чіткого алгоритму взаємодії між ТЦК та прикордонниками, що призводить до неоднозначного тлумачення наданих дозволів.

Велика кількість судових справ, що стосуються незаконних відмов у виїзді, вказує на критичну необхідність у чіткому та зрозумілому регулюванні процедур.

Досліджуючи стан законодавства України стосовно питань перетину державного кордону певними групами громадян (включаючи військовозобов'язаних), транспортних засобів, гуманітарних вантажів та вантажів військового призначення в умовах воєнного стану, варто відмітити, що протягом періоду з кінця лютого по липень 2022 року в нормативно-правових актах, що регулюють прикордонний контроль, відбулися значні зміни, які діють і на сьогоднішній день в умовах воєнного стану. Ці зміни були втілені на практиці з метою оптимізації процедур прикордонних формальностей у пунктах пропуску через державний кордон України. Це призвело до скорочення часу, який українці змушені були витратити в чергах на виїзд з України, тікаючи від війни, а також сприяло прискоренню оформлення гуманітарних та військових вантажів при в'їзді в Україну [37].

У державах Європейського Союзу теж накладаються обмеження на перетин кордону під час надзвичайного стану, однак процеси значно автоматизованіші. Застосування системи EES (системи в'їзду/виїзду), біометричних перевірок, а також об'єднаних баз даних (Шенгенська інформаційна система) дозволяє прискорити перевірки та зменшити ймовірність зловживань. Україна крок за кроком інтегрується у відповідні інформаційні системи ЄС, що в перспективі дасть змогу гарантувати прозорі та стандартизовані правила перетину кордону.

Основною функціонування Європейського Союзу є Митний союз, що забезпечує вільний рух товарів та послуг між державами-учасницями ЄС, також передбачається єдиний митний тариф стосовно третіх країн. Щоб досягти цілей Митного союзу, було зроблено низку кроків у митному регулюванні. Спочатку ліквідували мита та подібні збори між країнами-членами. Потім було затверджено спільні положення щодо непрямого оподаткування. Ввели уніфіковані зовнішні тарифи та скасували кількісні обмеження й аналогічні заходи у внутрішній торгівлі між країнами-членами. Ці зміни значно прискорили шлях до єдиної валютної системи Євросоюзу. Це, в свою чергу, наблизило його до кінцевої мети – повної економічної інтеграції та створення економічного союзу. Митний кодекс регулярно вдосконалюється, отримуючи потрібні поправки, враховуючи поточні зміни в роботі Європейського Союзу [10].

Таким чином, варто відмітити досить чіткі та ефективні пропозиції щодо вдосконалення процедур перетину кордону громадянами, враховуючи досвід країн світу: покращити електронну систему обліку дозволів на виїзд громадян шляхом інтеграції з базами даних військового обліку, запровадити попередню онлайн-реєстрацію на перетин кордону для осіб, які підпадають під виключення, створити єдину інформаційну довідкову систему для громадян, що містить відомості про правила виїзду під час дії воєнного стану, уніфікувати процедури на всіх пунктах пропуску, впровадити електронну чергу, аналогічну системі eQueue.

2.2. Норми та відповідальність громадян за порушення митного законодавства

Митне законодавство України визначає конкретні вимоги для переміщення товарів, особистих речей, фінансів та транспорту через кордон країни. Його ключове завдання – гарантувати митну безпеку, захищати економічні інтереси держави, протидіяти контрабанді та іншим протизаконним діям.

У рамках митного законодавства громадяни, як фізичні особи, мають не тільки обов'язки, а й юридичну відповідальність у разі недотримання встановлених норм.

Основними законодавчими актами, що визначають митні правопорушення та відповідальність осіб, є:

- Митний кодекс України (МКУ);
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП);
- Кримінальний кодекс України (ККУ) – у випадках, що стосуються контрабанди;
- Закон України «Про державну митну справу в Україні»;
- Міжнародні договори, ратифіковані Україною (наприклад, Кіотська конвенція).

Відповідно до статті 458 МКУ, митним правопорушенням вважаються дії чи бездіяльність, які порушують порядок переміщення товарів через митний кордон, визначений митним законодавством. Це також стосується порушень процедур декларування, сплати митних платежів, використання пільг та подібних процесів.

За порушення митних правил можуть застосовуватися три види адміністративних стягнень: попередження, штраф або конфіскація товарів. Такі санкції можуть бути як основними, так і поєднуватися з додатковими. При цьому важливо, що накласти стягнення можна лише протягом шести місяців із моменту, коли правопорушення було виявлено.

Справи щодо порушень митних правил зазвичай розглядають у тому митному органі, який проводив провадження. На опрацювання матеріалів відводиться п'ятнадцять днів із дня їх отримання посадовою особою або судом.

Особа, яку притягують до відповідальності, обов'язково має бути поінформована про дату та місце розгляду справи. Якщо цим займається митниця, повідомлення надсилають поштою з підтвердженням вручення. Якщо ж справа передана до суду, тоді про засідання сповіщає сам суд.

Розгляд може відбутися і без участі самої особи, але лише за умови, що є докази того, що її завчасно та належним чином повідомили про час і місце слухання.

Далі варто охарактеризувати основні види порушень митного законодавства (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Ймовірні види порушень митного законодавства відповідно до статей 468-485 Митного кодексу України [19]

Вид порушення	Опис	Приклад
Недекларування товарів	Несвоєчасне чи неповне зазначення у документах предметів, які обов'язково потрібно декларувати	Не задекларовано готівку на суму понад €10 000
Переміщення предметів, що заборонені чи обмежені	Спроба вивезення наркотиків, зброї, культурних цінностей	Вивезення ікон без дозволу Мінкульту
Використання підроблених документів	Подання фальшивих інвойсів, сертифікатів походження, паспортів	Підроблена митна декларація
Незаконне ввезення товарів	Намір ввезти товари, обминаючи митний контроль або приховуючи їх від	«Перешитий» багаж або подвійне дно

	огляду	
Порушення термінів тимчасового ввезення	Перевищення дозволеного часу перебування транспортного засобу у режимі «транзит» чи «тимчасове ввезення»	Автомобіль з іноземною реєстрацією

Далі варто окреслити основні види відповідальності за порушення митного законодавства України, серед яких:

1. Адміністративна відповідальність застосовується до переважної більшості правопорушень, що вчиняються громадянами. Її передбачено статтями 471-482 Митного кодексу України.

До прикладу така відповідальність настає за порушення:

- ст. 472 МКУ – недекларування товарів: тут передбачається штраф у розмірі від 50 до 100% вартості предметів правопорушення, з можливістю їх конфіскації;

- ст. 484 МКУ – дії, що спрямовані на незаконне переміщення: передбачає штраф від 50 до 100% вартості предметів правопорушення, з можливістю їх конфіскації;

- ст. 471 МКУ – порушення порядку декларування товарів передбачає попередження або штраф в розмірі 30% вартості цих товарів [19].

2. Кримінальна відповідальність. Згідно зі статтею 201³ Кримінального кодексу України, контрабанда, а саме переміщення предметів, що заборонені (зброя, наркотичні речовини, культурні цінності, радіоактивні матеріали та інше), передбачає покарання у вигляді: штрафу, позбавленням волі, а також позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [9].

3. Цивільно-правова відповідальність. Якщо державі було завдано шкоди (наприклад, несплата митних зборів), на громадянина може бути накладено зобов'язання компенсувати збитки, або ж повернути несплачені суми.

Крім того варто відмітити фактори, які впливають на міру відповідальності:

- сутність та спосіб вчинення протиправного діяння (умисно / з недбалості);

- обсяг завданої шкоди (цінність товарів);
- наявність обставин, що пом'якшують покарання (щире визнання вини, добровільне відшкодування втрат);
- положення особи (чи є посадовцем, учасником ЗЕД та інше);
- повторність скоєння правопорушення.

Щоб краще зрозуміти, як саме застосовується адміністративна відповідальність на практиці, потрібно звернути увагу й на обставини, які можуть змінювати її суворість або навіть виключати можливість притягнення особи до відповідальності. Обставини, які впливають на відповідальність за адміністративне правопорушення, поділяються на такі, що пом'якшують, обтяжують, а також на умови, за яких провадження взагалі не може бути розпочато або підлягає закриттю.

Для більш детального розуміння впливу таких факторів варто звернутися до статті 34 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де наведено повний перелік обставин, що пом'якшують відповідальність. До них, зокрема, належать:

1. Щире розкаяння винного.
2. Відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди.
3. Вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин.
4. Вчинення правопорушення неповнолітнім.
5. Вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Варто зазначити, що в статті 35 того самого Кодексу наведено вже інший перелік обставин, які обтяжують адміністративну відповідальність:

- 1) Продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її.
- 2) Повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення

правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення.

3) Втягнення неповнолітнього в правопорушення.

4) Вчинення правопорушення групою осіб.

5) Вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин.

6) Вчинення правопорушення в стані сп'яніння.

Враховуючи пропозиції щодо вдосконалення законодавства, варто:

- автоматизувати митний контроль – розширити практику електронного декларування, автоматично нараховувати штрафи через платформи «Дія» або «Ємитниця»;

- впровадити бальну систему для фіксації незначних порушень (подібно до балів для водіїв);

- удосконалити інформування громадян – за допомогою мобільних додатків, митних довідників, інформаційних банерів в аеропортах та на пунктах пропуску;

- спростити формальності для туристів – зокрема, запровадити спрощені декларації для фізичних осіб, які ввозять сувенірну продукцію.

На практиці забезпечення відповідності митному кодексу – критично важливий фактор для стабільності економіки та національної безпеки. Відповідальність громадян за порушення митних приписів має бути збалансованою, обґрунтованою та спрямованою не тільки на покарання, але й на попередження. Покращення законодавчих і інформаційних ресурсів є ключовим моментом для зниження кількості правопорушень та підвищення рівня обізнаності серед населення.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

У процесі євроінтеграції митна система України відіграє визначальну функцію у підтримці дієвого нагляду за зовнішньоекономічною діяльністю, охороні національної безпеки, а також у спрощенні торговельних операцій відповідно до світових норм. Узгодження митного контролю з вимогами Євросоюзу – один з першочергових напрямів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Митний контроль в Україні регулюється Митним кодексом України, а також міжнародними угодами, і за останні роки система митного оформлення перетерпіла зміни, серед яких: запровадження електронного декларування, застосування систем управління ризиками (АСАУР), реалізація програми «єдиного вікна», початок адаптації митних процедур до стандартів ЄС (уповноважені економічні оператори, АЕО) [6].

Проте, виклики зберігаються: надмірне повторення процедур, затримки під час митного огляду, недостатня автоматизація аналізу ризиків та проблема корупції в митних органах. Цифрова реформа митниці повинна бути спрямована на спрощення процедур, оптимізацію процесів, зниження витрат та економію часу [33, с. 4].

Система митного контролю ЄС спирається на норми Митного кодексу Європейського Союзу (UCC). Ключовими засадами є: максимальне впровадження електронних процедур; статус уповноваженого економічного оператора (АЕО); система оцінки ризиків, заснована на аналізі даних; прозорість та передбачуваність процедур; попереднє декларування вантажів; адаптивність процедур для надійних підприємств.

В умовах прагнення України до Європейського Союзу, країна наполегливо модернізує митну систему, зважаючи на вимоги ЄС. Ефективна

митна перевірка відіграє ключову роль у забезпеченні відкритості зовнішньоекономічної діяльності, покращенні привабливості інвестицій та повноцінній інтеграції до європейського економічного простору. Головні вектори вдосконалення митного контролю включають зміни в законодавстві, впровадження цифрових технологій, оновлення кадрового складу та розвиток партнерства з підприємцями [8].

Далі наведено загальний огляд основних напрямів вдосконалення митного контролю в Україні, що є невід'ємною частиною її переходу до європейських митних норм (рис. 3.1).

4.1. Гармонізація законодавства

- подальше приведення положень Митного кодексу України у відповідність з UCC ЄС.
- введення конкретних правил для митного аудиту та спрощених процедур.

4.2. Розширення електронного обміну документами

- повний перехід на електронне декларування в усіх типах митних процедур.
- інтеграція IT-систем Держмитслужби з європейськими платформами CCN/CSI.

4.3. Збільшення ефективності системи управління ризиками

- розширення аналітичних інструментів для виявлення ризиків (з використанням Big Data, AI).
- розробка індикаторів ризику, відповідно до стандартів WCO та ЄС.

4.4. Інституційна реформа митниці

- зміцнення кадрової доброчесності, реформування системи заохочення.
- створення незалежного підрозділу внутрішнього аудиту та антикорупційного контролю.

4.5. Розвиток партнерства з бізнесом

- активне впровадження програми АЕО (уповноважених економічних операторів).
- підтримка прозорих логістичних ланцюгів та зменшення навантаження на сумлінний бізнес.

Рис. 3.1. Напрями вдосконалення митного контролю в Україні [2]

Далі на даних напрямках варто зупинитися більш детально та визначити, що гармонізація українського митного законодавства з законодавством Європейського Союзу – наріжний камінь реформування митної системи. Це охоплює наступне: приведення норм Митного кодексу України у відповідність до Митного кодексу Європейського Союзу (Union Customs Code, UCC);

імплементация в національне законодавство ключових концепцій: уповноважений економічний оператор (АЕО), централізоване митне оформлення, спрощені процедури, самостійне декларування та інші; створення та адаптація підзаконних актів, що чітко визначатимуть нові стандарти митного контролю, окреслюють повноваження митників, визначають стандарти перевірок, строки та формати відповіді для бізнесу; участь у міжнародних угодах WCO та підписання двосторонніх митних угод з країнами ЄС [22].

Очікуваний результат від такої діяльності передбачає зниження регуляторних перепон, підвищення прозорості митних процедур, впровадження передових європейських практик.

З іншого боку застосування цифрових інструментів відкриває шляхи до: впровадження повноцінного електронного митного оформлення (e-customs), що унеможливує використання паперових документів; інтеграції українських митних ІТ-систем із європейськими, зокрема, через CCN/CSI (Спільна комунікаційна мережа/Спільний системний інтерфейс); вдосконалення роботи системи "Єдиного вікна", яка забезпечує обмін інформацією між митницею та іншими контролюючими органами; розробки мобільних додатків та онлайн-сервісів для бізнесу – онлайн-декларування, попередньої реєстрації вантажів, чат-ботів для консультацій; використання технології блокчейн для забезпечення прозорості в процесі митного контролю (пілотні проекти вже впроваджено в Естонії та Грузії).

Очікуваний результат від даної інновації – це суттєве зменшення часу, необхідного для митного оформлення, зниження рівня суб'єктивного фактору у прийнятті рішень та підвищення прозорості для бізнесу [31].

Система управління ризиками (СУР) повинна функціонувати, спираючись на передові аналітичні інструменти. Для цього необхідно: оновити автоматизовану систему аналізу та управління ризиками (АСАУР), здійснити інтеграцію з базами даних міжнародних організацій (WCO, OLAF); збільшити перелік індикаторів ризиків, включивши: країну походження товару, ділову репутацію контрагента, коливання в митній вартості, частоту корегувань;

здійснити використання штучного інтелекту (AI) та машинного навчання для передбачення порушень митних норм, а також передбачається реорганізація підрозділів аналізу ризиків, залучення незалежних фахівців та ІТ-спеціалістів. Передбачуваний результат використання передових інструментів – це зменшення обсягу фізичних перевірок (targeted inspections), підвищення виявлення правопорушень, оптимізація витрат [32].

Якість функціонування митних установ значною мірою визначається наявними кадрами та системою управління. Тому необхідно сформувати нову систему відбору та оцінювання митників, включаючи обов'язкове періодичне переатестування; забезпечити підвищення заробітної плати та мотивації співробітників, зменшуючи можливості для корупційних дій; утворити незалежну службу внутрішнього аудиту, наділену правом негайного доступу до митних процесів; впровадити публічні рейтинги митних постів, де оцінюватимуться показники швидкості та якості роботи, а також кількість скарг; організувати обов'язкові антикорупційні тренінги та забезпечити участь України в роботі WCO Integrity Subcommittee. Очікуваний результат від якісного підбору кадрів передбачає мінімізацію корупційних проявів, зміцнення довіри з боку бізнесового середовища, підвищення професійного рівня персоналу [35].

І на останок варто розглянути можливість співпраці з бізнесом, яка мусить базуватися на взаємній довірі та порозумінні. Основні кроки в реалізації даної пропозиції – це: активне впровадження статусу Уповноваженого економічного оператора (АЕО) – компаній, що підтвердили свою порядність та отримують переваги при митному очищенні; організація спеціальних митних каналів для АЕО, спрощене декларування, звільнення від певних видів контролю; встановлення регулярного діалогу з представниками бізнес-середовища, залучення бізнесу до консультативних рад при митниці; зменшення адміністративного навантаження на сумлінні підприємства; розробка єдиної електронної платформи «митниця-бізнес» для вирішення спірних питань, надання консультацій, подання звернень. Очікувані результати

від такої співпраці: збільшення частки офіційного бізнесу, прискорення товарообігу, зниження витрат на проходження митних процедур [2].

Варто відмітити, що Україна бачить стратегічний сенс у якнайповнішій інтеграції своєї митниці з європейською системою. Такий крок полегшить не тільки міжнародну торгівлю, але й дозволить знизити ризики корупції, поліпшити умови для інвестицій та підсилити позиції України як торговельного гравця на світовій арені. Головні чинники успіху: політична рішучість, цифрові технології, міцна інституційна база та співпраця з бізнесом.

Таким чином, модернізація митного контролю в Україні та її інтеграція з європейськими стандартами є комплексним і багаторівневим процесом, що охоплює законодавчі, організаційні, цифрові та кадрові аспекти. Очікуваний результат від цих реформ – підвищення ефективності митних процедур, прозорості та передбачуваності контролю, зменшення регуляторного навантаження на бізнес, а також зміцнення національної безпеки. Застосування цих заходів може призвести не лише до полегшення міжнародної торгівлі та розвитку економіки, але й до підвищення інвестиційної привабливості України та її спроможності повноцінно інтегруватися до європейського економічного простору.

Водночас подальший розвиток митної системи передбачає безперервне вдосконалення процедур, використання сучасних інформаційних технологій, інтеграцію з міжнародними стандартами та посилення співпраці з бізнесом і громадськістю. Такий підхід дозволяє створювати прозору та передбачувану систему контролю, що враховує потреби суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та забезпечує ефективний нагляд за дотриманням митного законодавства. У перспективі це може сприяти формуванню більш стабільного, конкурентоспроможного та прозорого торговельного середовища в Україні.

ВИСНОВКИ

Внаслідок здійсненого дослідження було досягнуто поставленої задачі — було з'ясовано теоретичні підґрунтя, законодавчі аспекти, практичні нюанси митного контролю та митного оформлення товарів, які переміщують громадяни, а також виділено ключові шляхи удосконалення цієї діяльності в контексті європейської інтеграції України. Суть митного контролю криється в системі дій, що націлені на забезпечення відповідності митному законодавству під час переміщення товарів через митний кордон. Його втілення дає змогу не тільки контролювати переміщення товарів, а й гарантувати економічну, фіскальну та безпекову стабільність держави. Митне оформлення, своєю чергою, є завершальною стадією фіксації результатів митного контролю.

Правові підвалини митного контролю в Україні базуються на Конституції України, Митному кодексі, Податковому кодексі, міжнародних угодах та підзаконних актах. Законодавство покликане гарантувати належне нормативне врегулювання діяльності митних органів, але на практиці спостерігається переважання підзаконних актів, що породжує небезпеку правової невизначеності.

Дослідження процедур перетину кордону громадянами виявило, що митний контроль є невід'ємною складовою прикордонної перевірки, яка включає в себе як документальну, так і фактичну перевірку багажу, транспортних засобів та фізичних осіб. В умовах воєнного стану законодавство зазнало істотних змін, зокрема — обмеження виїзду для певних категорій громадян, що вимагає подальшого вдосконалення цифрових реєстрів та механізмів перевірки. Крім того, слід виділити доволі зрозумілі та дієві пропозиції з удосконалення перетину кордону громадянами, беручи до уваги досвід інших країн: вдосконалення електронної системи реєстрації дозволів на виїзд громадян, інтегрувавши її з базами військового обліку, ввести попередню онлайн-реєстрацію для осіб, що підпадають під винятки, розробити єдиний інформаційний довідник для громадян з відомостями про правила виїзду під

час воєнного стану, стандартизувати процедури на всіх пунктах пропуску, а також запустити електронну чергу, аналогічну системі eQueue.

Відповідальність громадян за порушення митного законодавства охоплює широкий спектр правопорушень – від недекларування товарів до контрабанди. Передбачені санкції мають як адміністративний, так і кримінальний характер. Система митної відповідальності потребує підвищення прозорості, з наголосом на превентивні заходи.

Напрямки удосконалення митного контролю в Україні включають: узгодження національного законодавства з Митним кодексом Європейського Союзу (UCC); впровадження цифрових технологій (електронне декларування, інтеграція IT-систем з платформами ЄС); активізацію ризик-орієнтованих методів контролю з використанням аналітичних інструментів та штучного інтелекту; інституційну реформу Державної митної служби (підвищення кваліфікації персоналу, боротьба з корупційними проявами); розвиток партнерства з бізнесом (надання статусу АЕО, спрощення процедур для сумлінних підприємців). Відтак, митний контроль в Україні – це комплексна багаторівнева система, яка вимагає постійного пристосування до актуальних викликів, у тому числі збільшення пасажиропотоків, військових загроз, цифрової трансформації та вимог європейської інтеграції. Зазначені заходи допоможуть створити прозоре, ефективне та безпечне митне середовище, яке відповідатиме стандартам Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Н.Л., Дорошенко Т.М., Матвеев М.Е. Проблеми митного контролю в контексті європейської інтеграції України. *Економіка та держава*. 2022. № 1. С. 55-60. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5100&i=9>
2. Бліщук К. Європейські вектори вдосконалення митної політики в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. №48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-30>
3. Бортнікова М.Г., Крохмальна Я.О. Особливості митного оформлення вантажів у митному режимі «митний склад». *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 20[19]. Випуск 3. № 2. С. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2021.02.001>
4. Електронний посібник з дисципліни: Митна справа. Луцький національний технічний університет. Факультет бізнесу. Кафедра товарознавства та експертизи в митній справі. 2019. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%94%D0%B7%D1%8E%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9/page11.html
5. Закон України «Про Митний тариф України» № 2697-IX від 19.10.2022. Голос України. Офіційне видання. URL: <https://www.golos.com.ua/article/366276>
6. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
7. Закон України «Про прикордонний контроль». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>
8. Кийда Л. І., Шевченко Н. І. Особливості реалізації державної митної політики в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. №4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1688>
9. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

10. Кузняк Б.Я., Свічкарь В.А. Особливості митного регулювання в країнах Європейського Союзу. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6221>

11. Зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-43>

12. Митна служба роз'яснює зміни до Митного кодексу, що запрацюють у 2025 році. URL: <https://7eminar.ua/news/2202-ipk>

13. Митне оформлення експорту. URL: <https://tamognia-prosto.com.ua/ua/mytne-oformlennia-eksportu/>

14. Митне оформлення експорту: все що треба знати. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/mitne-oformlennia-eksportu-vse-shho-treba-znati>

15. Митне оформлення експорту: як оформити експорт товарів. URL: <https://www.cargo-ukraine.com/mitne-oformlennia-eksportu-oformlinie/>

16. Митне оформлення товарів. URL: <https://yudey.com.ua/mitnytsiazed/mytne-oformlennia-tovariv>

17. Митне оформлення товарів. Етапи митного оформлення. Компанія UA Broker. URL: <https://ua-broker.com/shcho-potribno-znaty/mitne-oformlennia-tovaru/etapi-mitnogo-oformlennia/>

18. Митне право. Тема 4. Митний контроль. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mutne_pravo/parts/part4.html

19. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

20. Митний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 25 жовтня 2024 року. / За заг. ред. Бондарчука О. Г. Київ: Вид. «Центр учбової літератури». 2024. 848 с.

21. Міщенко І. В., Гармаш А.І. Митний контроль в Україні: сутнісні характеристики та термінологічний дискурс. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2020. №88. С. 85-91. URL:

<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0fdcc294-6166-4f03-a16f-470491bfc434/content>

22. Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України: монографія / К.О. Ващенко, П.В. Пашко, С.В. Онишко та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. П.В. Пашка, д.е.н., проф. С.В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України. 2020. 518с.

23. Назарова Г., Кононенко Л., Васильєв О. Митне оформлення у системі митного контролю: сучасний стан та напрями удосконалення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 16. С. 249-257. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.33>

24. Німа А.О., Шевчук О.М., Соловійова О.М. Процедури митного контролю при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. №3. Ч. 3. С. 37-43. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.4>. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336464/325102>

25. Особливості перетину кордону в умовах воєнного стану. Роз'яснення Держприкордонслужби. URL: <https://nbg.gov.ua/news/1662714836/>

26. Перетин державного кордону у 2025 році: що варто знати громадянам України. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/peretyn-derzhavnoho-kordonu-u-2025-rotsi-shcho-var-to-znaty-hromadianam-ukrainy/>

27. Постанова КМУ №57 від 27 січня 1995 року (ред. під час воєнного стану) «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text>

28. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа : Наказ Міністерства Фінансів України від 30.05.2012 року №651 (з доповненнями). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12#Text>.

29. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України. Постанова КМУ від 27 січня 1995 р. №57, редакція від 13.03.2025 р. URL:

<https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/3379/1/1369-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3456-1-10-20231003.pdf>

37. Чорний А., Гетманюк С., Гула В. Особливості перетинання державного кордону України окремими категоріями осіб, транспортних засобів та вантажів в умовах воєнного стану. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Військові та технічні науки. 2022. №3 (88). С. 189-204. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/1254

38. Шворак Л.О. Контракти в зовнішньоекономічній діяльності: електронний конспект лекцій з курсу. К., 2025. 153с.